

JUSTYNA MOKRAS-GRABOWSKA *

Nowe rekreacyjne przestrzenie miejskie w obiektach postindustrialnych i ich percepcja. Przykład kompleksu EC1 w Łodzi

Streszczenie. Kompleks EC1 w Łodzi (zespół obiektów dawnej Elektrowni Łódzkiej) to nowa, dynamicznie zmieniająca się przestrzeń miejska, w której istotną rolę odgrywa jej dziedzictwo postindustrialne. Ta nowoczesna przestrzeń zaczyna pełnić istotne funkcje kulturalne, rozrywkowe i edukacyjne zarówno dla mieszkańców Łodzi, jak i dla turystów. Stopniowo staje się zatem atrakcyjną przestrzenią rekreacyjną, w tym turystyczną, miasta. W artykule omówiono kwestie związane z kreowaniem nowych miejskich przestrzeni rekreacyjnych (m.in. na zrewitalizowanych obszarach postindustrialnych) oraz zaprezentowano wyniki badań dotyczących percepcji takiej przestrzeni na przykładzie kompleksu EC1 w Łodzi. Przeprowadzony sondaż diagnostyczny miał na celu analizę subiektywnego obrazu postrzeganych elementów tej przestrzeni poprzez określenie poziomu doznań sensorycznych, odczuć, emocji i wartości, jakie pojawiają się w czasie jej eksploracji. Badania dowiodły, że mimo dominującej roli zmysłu wzroku zauważalna jest także różnorodność doznań pod wpływem bodźców dźwiękowych, węchowych czy dotykowych, oraz ukazały znaczenie ciągłości miejsca i jego dziedzictwa kulturowego w nowych miejskich przestrzeniach rekreacyjnych, gdzie świadoma kompozycja wzmacnia identyfikację człowieka z przestrzenią.

Słowa kluczowe: miejska przestrzeń rekreacyjna, rewitalizacja, kompleks EC1 w Łodzi, doznania multisensoryczne, percepcja zmysłowa, odczucia, emocje, wartości

Wstęp

Przestrzeń rekreacyjna miast ulega w obecnych czasach gwałtownym przemianom. Wzbogacana o nowe elementy infrastrukturalne, podlegając estetyzacji, coraz częściej wykorzystuje kontekst miejsca i jego dziedzictwo. W przypadku

---

* Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, Instytut Geografii Miast i Turyzmu, e-mail: justyna.mokras_grabowska@op.pl, tel. 42 635 46 75.

obszarów poprzemysłowych coraz większego znaczenia nabiera pojęcie rewitalizacji, będącej przemyślaną strategią funkcjonowania dawnej, często zdegradowanej przestrzeni miasta. Tym samym istotna staje się wielowymiarowość miejskiej przestrzeni rekreacyjnej, objawiająca się w różnorodnych kontekstach. W ostatnich latach rośnie także znaczenie rekreacji, która nie jest utożsamiana tylko z aktywnością *stricte* fizyczną, ale także z odpoczynkiem psychicznym i kreatywnymi działaniami z zakresu kultury i sztuki. Rekreacja pojawia się zatem w całej przestrzeni publicznej i semipublicznej¹ miast – w ten sposób wylaniają się miejskie przestrzenie kreatywne czy też przestrzenie dla sztuki, które edukują, zachęcają do interakcji i prowokują do pewnych zachowań.

Zrewitalizowane postindustrialne przestrzenie miejskie, odzwierciedlające historię, charakter i tradycje miejsca, to przestrzenie dobrze „zakotwiczone”, współgrające z ich tkanką. Wprowadzają nowe struktury i formy, nie naruszając dawnego charakteru. W ten sposób przestrzeń nawiązuje symboliczny dialog z jej użytkownikami, w którym istotne znaczenie mają doznania wielozmysłowe, tworzące unikatowy charakter miejsca i wywołujące specyficzne odczucia i emocje.

Celem artykułu jest omówienie zjawiska powstawania nowych miejskich przestrzeni rekreacyjnych. Szczególną uwagę poświęcono zrewitalizowanym obiektom postindustrialnym. Tym samym wskazano na różnicowanie się przestrzeni miejskich, wzbogacanie ich formy i estetyki, nadawanie im nowych funkcji i sposobów użytkowania, przy jednoczesnym zachowaniu ich tożsamości (współbrzmienie z tkanką miejską, nawiązanie do dziedzictwa historycznego). W tym celu posłużono się przykładem kompleksu EC1 w Łodzi. Artykuł zawiera również analizę percepcji tego typu przestrzeni miejskich. Przeprowadzony sondaż ankietowy pozwolił ukazać, jaki jest odbiór takich przestrzeni przez ich użytkowników. Dokonano analizy doznań multisensorycznych i ich natężenia, a także pojawiających się w niej odczuć i emocji. Ocenie poddano także wartości odczytywane w przestrzeni. Sondażowe badania ankietowe przeprowadzono w październiku 2016 r. podczas pięciu zorganizowanych na terenie kompleksu EC1 w Łodzi wycieczek ($n = 90$).

1. Nowe miejskie przestrzenie rekreacyjne i ich tożsamość

Rozważając kwestię miejskich przestrzeni rekreacyjnych, należy na wstępie wyjaśnić pojęcie rekreacji. Jest ona najczęściej utożsamiana z rekreacją fizyczną,

¹ Przestrzeń semipubliczna to przestrzeń pozostająca we władaniu prywatnych podmiotów i realizująca funkcje komercyjne. Posiada zamknięte granice (np. przestrzeń w obiektach publicznych) lub ma charakter częściowo otwarty [Wolaniuk i Drozdowska 2011: 217].

rozumianą jako aktywność o charakterze sportowym, turystycznym lub hobby-stycznym, wyrównującą deficyt ruchu (hipokinezę) [Winiarski 2011: 17]. Jednak zdaniem Teresy Wolańskiej rekreacja to „różnego rodzaju zajęcia podejmowane w czasie wolnym, dobrowolnie, dla przyjemności, autoekspresji, formacji własnej osobowości, odnowy i pomnażania sił psychofizycznych” [za: Toczek-Werner 2007: 10]. W ujęciu holistycznym rekreacja to zatem całokształt różnorodnych czynności, których umowną klasyfikację przedstawił Ryszard Winiarski [2011: 16], wyróżniając następujące jej formy: sportowe (sporty rekreacyjne), turystyczne, hobbyistyczne (amatorska działalność wytwórcza), towarzyskie, kulturalno-rozrywkowe i wirtualne. Współcześnie określenie „rekreacja” stosowane jest zatem zarówno w ujęciu węższym (jako synonim aktywnego wypoczynku), jak i szerszym (potocznym – zajęcia związane z czasem wolnym, odpowiednik angielskiego słowa *leisure*). Ludzie, podejmując rekreację, wykorzystują do tego celu środowisko fizyczne i społeczne, w tym przyrodę, oraz ogół czynników rzeczowych i osobowych powstających w wyniku ich społecznego współistnienia i współdziałania, wyznaczających działania rekreacyjne. Otoczenie to nazywane jest środowiskiem rekreacyjnym [Toczek-Werner 2007: 41]. Ze względu na przestrzenne aspekty zachowań rekreacyjnych w literaturze przedmiotu pojawia się określenie „przestrzeń rekreacyjna”. Oznacza ona część przestrzeni geograficznej, która ma cechy korzystne dla realizacji zachowań wolnoczasowych i charakteryzuje się istnieniem procesów rekreacyjnych o rozmiarach istotnych społecznie i przestrzennie [Toczek-Werner 2007: 41]. A zatem każdy obszar, na którym pojawia się zjawisko rekreacji (fizycznej, towarzyskiej czy kulturalno-rozrywkowej), jest przestrzenią rekreacyjną. Również przestrzeń turystyczna (w której obserwowany jest ruch turystyczny) jest przestrzenią rekreacyjną².

Przeobrażenia dokonujące się w miastach w zakresie rozbudowy zagospodarowania rekreacyjnego w ostatnich latach cechuje duża dynamika rozwoju. Do niedawna tworzenie terenów rekreacyjnych w mieście ograniczało się głównie do powstawania parków czy boisk sportowych. Aktualnie przestrzeń rekreacyjna miasta zyskuje coraz bardziej różnorodną formę, nie opierając się już tylko na jej aspekcie funkcjonalnym, ale także estetycznym (ład przestrzenny). Przebywanie w takiej przestrzeni wywołuje pozytywne doznania, przyciąga i intryguje [Bierwiaczonek 2016: 30]. Przestrzeń miasta w XXI w. przestała być „płaska” i „dwuwymiarowa” [Wantuch-Matla 2016: 16]. Powstają w niej śmiało i nowatorskie projekty w postaci wertykalnych parków, tarasów rekreacyjnych, platform widokowych, kreatywnych placów zabaw, przystani dla łodzi, plaż na bulwarach nadrzecznych czy parków ponad ulicami, tworzonych na dawnych estakadach kolejowych. W celu podniesienia jej atrakcyjności opracowuje się ciekawe rozwiązania, np. meble

² Kontrowersyjną w tym przypadku pozostaje turystyka biznesowa, gdzie głównym motywem aktywności turystycznej nie jest cel rekreacyjny, lecz służbowy [Bończak 2013: 57].

miejskie (ang. *street furniture*: pufy, leżaki, stoliki i in.) czy nowatorskie nawierzchnie. Przykładami mogą być: The High Line i Hyper Pavilion w Nowym Jorku, Park Superkilen w Kopenhadze czy plac City Lounge w Sankt Gallen w Szwajcarii. Również w Polsce coraz częściej można spotkać się ze śmiałymi rozwiązaniami służącymi wypoczynkowi w przestrzeni miejskiej, czego przykładami są licznie powstające parklety, woonerfy, parki kieszonkowe, ogrody sensoryczne czy nadrzeczne bulwary. Tym samym przestrzeń rekreacyjna miast różnicuje się, zyskuje niespotykane i eksperymentalne wręcz formy i znaczenia. Ponadto coraz częściej nie jest ona oderwana od tkanki miejskiej, istnieje w licznych kontekstach materialnych i niematerialnych, a składają się na nią zachodzące nieustannie procesy społeczne, kulturowe i ekonomiczne.

Szczególnym rodzajem przestrzeni miejskiej, w której pojawiają się coraz nowsze rozwiązania (w tym rekreacyjne), jest przestrzeń postindustrialna. Ugoty poprzemysłowe, powstałe w tkance wewnątrzmijskiej w wyniku relokacji przemysłu w XX w., na długie lata stały się integralnym elementem struktury przestrzenno-funkcjonalnej miast [Kazimierczak 2012: 11]. Aktualnie obszary zdegradowane, które utraciły swą pierwotną funkcję, nie tylko poddawane są odnowie w rozumieniu modernizacji przestrzeni i poprawy jej stanu technicznego, ale także coraz częściej wzbogacane o nowe wartości, przyczyniające się do rozwoju miejsca i pojawienia się w nim nowych funkcji rekreacyjnych (centra rozrywki, handlu, muzea i in.). Rewitalizacja obszarów zaniedbanych części miast wiąże się ponadto ze zmniejszeniem poczucia zagrożenia i jest pewnego rodzaju alternatywą dla otaczającej mieszkańców na co dzień szarości. W ten sposób nowa aranżacja przestrzeni wpływa na poprawę standardu życia mieszkańców, odświeża wizerunek dzielnic oraz prowokuje do nowych form spędzania czasu wolnego. W krajach Europy Zachodniej oraz w Ameryce Północnej istnieje wiele przykładów przekształceń poprzemysłowych nieużytków (dawne fabryki, obszary kolejowe i portowe) w tereny rekreacyjne – głównie są to przestrzenie publiczne parków i nadbrzeży, ale także hal wystawienniczo-kulturalnych [Wan-tuch-Matla 2016: 206]. W poprzemysłowych dzielnicach miast wykorzystuje się ich przestrzenny potencjał, a także wyjątkowy postindustrialny charakter, przy jednoczesnym zachowaniu tożsamości miejsca.

W dawnej przestrzeni industrialnej pojawiają się także nowe przestrzenie kreatywne, prowokujące do pewnych zachowań, zaskakujące, wymuszające interakcje człowieka z przestrzenią. Jest to przestrzeń wielofunkcyjna, otwarta na różnorodne aktywności i wydarzenia. Rozwijają się w niej funkcje artystyczne, kulturalne czy edukacyjne, a sama przestrzeń stymuluje potrzebę jej eksploracji. Istotne wydaje się ponadto budowanie tożsamości i identyfikacji z miejscem (dialog z otoczeniem). W tym przypadku podstawowego znaczenia nabiera odniesienie do dziedzictwa kulturowego obszaru i jego szczególnych walorów oraz połączenie ich z nowymi elementami przestrzeni, co w ostateczności prowadzi

do zachowania tożsamości miejsca. Istotny jest też wymiar symboliczny i niematerialne cechy ukryte w fizycznej formie budynku (zachowanie ciągłości historii przestrzeni publicznej), co ułatwia identyfikację użytkowników z miejscem. Tym samym przestrzenie miejskie mają nie tylko aspekt techniczny (urbanistyczny), ale także niemierzalny, związany z *genius loci* miasta, jego historią i kulturą, a nawet stylem życia mieszkańców [Wolaniuk i Drozdowska 2011: 214].

Zachowanie tożsamości przestrzeni oznacza więc nawiązanie do wartości przestrzennych danego miejsca. To tworzenie przestrzeni oddziałujących na zmysły, a także pobudzających do działań poznawczych, intelektualnych. Jest to zatem maksymalizacja wartości miejsca, nadawanie przestrzeni indywidualnego charakteru, uwypuklenie jej lokalnej specyfiki. Dzięki temu nowa przestrzeń stanowi przemyślaną kontynuację otoczenia.

Z humanistycznego punktu widzenia miasto jest więc przestrzenią indywidualną, która jest postrzegana przez człowieka na różne sposoby i doświadczana poprzez zaangażowanie sfery racjonalnej, emocjonalnej i zmysłowej [Majchrzyk 2010: 317]. Miasto dostarcza odbiorcy wielu doznań zmysłowych, w których przeplatają się obrazy, dźwięki i zapachy tworzące całość doznań estetycznych.

2. Przestrzeń postindustrialna na przykładzie kompleksu EC1 w Łodzi – proces rewitalizacji, nowe funkcje i znaczenia

Rewitalizacja rozumiana jest jako działania mające na celu ożywienie gospodarcze oraz zmianę struktury przestrzennej i funkcjonalnej zdegradowanych obszarów miasta. Procesowi temu mogą zostać poddane tereny miejskie o różnym przeznaczeniu, m.in. przemysłowe [Kaczmarek 2001: 16]. W wyniku rewitalizacji na zniszczonych obszarach miejskich pojawiają się nowe funkcje i nowe sposoby użytkowania, przekształcana jest istniejąca forma przestrzenna (modernizacja i pojawianie się nowej zabudowy). Charakterystyczna jest tu nowa kompozycja urbanistyczna oraz nowa estetyka przestrzeni miejskiej, co wiąże się z ożywieniem obszaru i przekształceniem jego funkcji. Rewitalizacja jest zatem jednym z narzędzi służących do „naprawy” zdegradowanych fragmentów miast poprzez planowe działania [Kazimierczak 2012: 11]. Prowadzi do powstania nowych przestrzeni, także rekreacyjnych. Tym samym dochodzi do nowej organizacji przestrzeni miejskiej – poprawy jakości przestrzeni zdegradowanej, pojawienia się nowych jej funkcji i nowej estetyki.

Łódź to miasto, w którego historii najważniejszą rolę odegrał rozwijający się tu od początków XIX w. przemysł włókienniczy. Unikatowa przestrzeń miejska Łodzi ukształtowała się w ciągu niespełna stu lat (1821-1914), a wyjątkowo cen-

ny w skali europejskiej zespół urbanistyczno-architektoniczny stanowi zabytek z XIX i początku XX w. [Stefański 2001: 9]. To właśnie materialne dziedzictwo epoki industrialnej tworzy niepowtarzalny klimat przestrzeni miejskiej, stanowiący o jej ofercie rekreacyjnej, w tym turystycznej. Dokonywane w tej przestrzeni przekształcenia i rewitalizacja zdegradowanych fragmentów miasta wpływają na coraz większą popularność Łodzi. Jednym z najbardziej znanych projektów z tego zakresu jest kompleks EC1, powstały w miejscu, gdzie w 1907 r. uruchomiono pierwszą komercyjną elektrownię miejską³. Jej najciekawszym elementem, przetrwałym do dziś i wykorzystywanym aktualnie jako sala wystawienniczo-koncertowa, jest zaprojektowana w stylu secesyjnym Hala Maszyn. W 1930 r. wybudowano nową elektrownię – turbozespół firmy Brown Boveri. Jej stalowa, nitowana konstrukcja wypełniona ceglami nadała całości modernistyczną formę. Ponad budynkami kotłowni, pompowni i nastawni górowała zachowana do dziś, wysoka na ponad 40 m chłodnia kominowa. W latach powojennych, w 1953 r., obiekt wszedł w skład zespołu czterech łódzkich elektrociepłowni. Nazwa EC1 po raz pierwszy pojawiła się w 1960 r. na oznaczenie najstarszej łódzkiej elektrowni komercyjnej⁴. W 2000 r. elektrociepłownia EC1 zakończyła swoją pracę i ostatecznie, w 2003 r., została przekazana miastu. W maju 2008 r. rozpoczął się proces rewitalizacji obiektu – powołano do życia instytucję „EC1 Łódź – miasto kultury”. Przeprowadzono modernizację i renowację budynków przemysłowych, adaptując je do nowych funkcji. Proces rewitalizacji nawiązywał do historycznego charakteru zabudowy. Zachowano dawny układ, kubaturę, formę i większość zewnętrznych cech elewacji, w tym liczne detale architektoniczne⁵.

Zrewitalizowany kompleks pełni obecnie ważne funkcje kulturalno-artystyczne oraz edukacyjne – to przestrzeń przystosowana do działań z zakresu sztuki, warsztatów i imprez kulturalno-rozrywkowych. Pojawia się tu także ważna funkcja rekreacyjna, w tym turystyczna. Od stycznia 2016 r. w kompleksie EC1 działa jedno z najnowocześniejszych w Europie planetariów⁶. W zachodniej części kompleksu EC1 powstaje zaś największe w Polsce, interaktywne Centrum Nauki i Techniki, dające możliwość zdobywania wiedzy na temat przetwarzania energii, a także praw i zjawisk chemicznych i fizycznych. Wschodnia część kompleksu EC1 jest siedzibą Narodowego Centrum Kultury Filmowej – unikatowym w Europie Środkowo-Wschodniej ośrodkiem kulturalno-edukacyjnym z zakresu sztuki filmowej. W kompleksie EC1 znajdują się ponadto: Łódź Film Commission (kompleksowe wsparcie filmowców) oraz Centrum Komiksu i Narracji Interaktywnej (sztuka komiksowa).

³ <https://ec1lodz.pl> [dostęp: 15.06.2017].

⁴ <https://ec1lodz.pl> [dostęp: 15.06.2017].

⁵ <https://ec1lodz.pl> [dostęp: 15.06.2017].

⁶ <https://planetariumec1.pl> [dostęp: 15.06.2017].

Mimo że kompleks EC1 cały czas podlega pracom rewitalizacyjnym, a poszczególne jego części są sukcesywnie oddawane do użytku, istnieje możliwość zwiedzania zrewitalizowanych przestrzeni. Podczas wycieczki uczestnicy mogą obejrzeć secesyjną Halę Maszyn, zrewitalizowane pomieszczenia przeznaczone obecnie na potrzeby różnorodnych wydarzeń (sale konferencyjne), przejść przez teren zewnętrzny EC1 Zachód, podziwiać z zewnątrz budynki kotłowni, maszynowni oraz wejść do wnętrza zabytkowej chłodni kominowej (z wahadłem Foucaulta). Dużą atrakcją dla zwiedzających jest wjazd windą na taras widokowy, z którego można podziwiać panoramę miasta (w tym nowo powstały dworzec Łódź Fabryczna).

Kompleks EC1 w Łodzi zaczyna zatem stanowić atrakcyjną przestrzeń rekreacyjną miasta. Nowe funkcje, jakie pojawiły się na tym terenie dzięki procesom rewitalizacyjnym, wchodzą głównie w zakres form rekreacji kulturalno-rozrywkowej.

3. Percepcja nowej przestrzeni miejskiej na przykładzie kompleksu EC1 w Łodzi – wyniki badań

Badania sondażowe przeprowadzono w dniach 15 i 29 października 2016 r. podczas pięciu zorganizowanych na terenie kompleksu EC1 w Łodzi wycieczek ($n = 90$). Miały one na celu poznanie płaszczyzny niematerialnej tej przestrzeni – percepcji wielozmysłowej, a także odczuć i emocji oraz odczytywanych w niej wartości. Kwestionariusz ankiety obejmował sześć pytań, z czego cztery były pytaniami otwartymi (dotyczącymi elementów postrzeganych w przestrzeni przez poszczególne zmysły, skojarzeń, odczuć i emocji oraz przywiązania do miejsca). Dwa pytania dotyczyły oceny w skali od 0 do 5 natężenia poszczególnych zmysłów oraz odczytywanych w przestrzeni wartości (0 – najmniejsze, 5 – największe). W artykule wykorzystano część badań: stopień natężenia i zróżnicowania wrażeń zmysłowych, pojawiające się odczucia i emocje oraz wartości odczytywane w przestrzeni. Wycieczki organizowane były przez biuro kompleksu „EC1 Łódź – miasto kultury”. Uczestnicy badania wypełniali kwestionariusze ankiety samodzielnie, poświęcając na nie około 20 minut. W wyniku weryfikacji technicznej i merytorycznej nie odrzucono żadnego z kwestionariuszy.

Dokonując analizy społeczno-demograficznej respondentów⁷, można dostrzec dominację osób w wieku średnim i starszym: 30-50 lat (57%) oraz 51-70

⁷ Dobór próby badawczej miał charakter okolicznościowy – wywiadu udzielili wszyscy uczestnicy wycieczek, którzy wyrazili na to zgodę. Istotny był dobór grup różnorodnych pod względem społeczno-demograficznym – pominięto grupy o specjalistycznej strukturze zawodowej.

lat (25%). Odwiedzający byli także w znacznej mierze osobami pochodzącymi z Łodzi i zamieszkującymi w Łodzi (odpowiednio: 57% i 63%). Ciekawych spostrzeżeń dostarcza analiza struktury zawodowej respondentów – uczestnicy sondażu reprezentowali w znacznej liczbie zawody wyuczone i wykonywane związane z architekturą, architekturą krajobrazu, geodezją i budownictwem, co wskazuje na specjalistyczne zainteresowanie obiektem dawnej elektrowni. Ankietowani reprezentowali zatem dość świadomą grupę społeczną.

Analizując znaczenie doświadczeń zmysłowych w przestrzeni kompleksu EC1 w Łodzi, widać, że największe znaczenie ma percepcja wzrokowa, co potwierdzają inne badania doznań sensorycznych w przestrzeni rekreacyjnej [Kowalczyk 2008: 37; Agapito, Mendes i Valle 2013: 62]. W przypadku pozostałych zmysłów odnotowano znacznie mniejsze ich znaczenie: bodźców oddziałujących na zmysł słuchu nie odczuwało 50% badanych, węchu – 75%, natomiast dotyku – 66,6%. W przypadku zmysłu wzroku 10% badanych przyznało, że choć rejestrują bodźce wizualne, nie są w stanie wymienić żadnego konkretnego elementu przestrzeni. W celu określenia znaczenia doznań multisensorycznych poproszono respondentów o ocenę w skali od 0 do 5 natężenia działania poszczególnych bodźców przestrzeni na zmysły (0 – brak oddziaływania, 5 – bardzo duże oddziaływanie)⁸. Z wyliczonej dla poszczególnych kategorii średniej arytmetycznej wynika, że ocena działania bodźców na zmysł wzroku jest najwyższa (średnia arytmetyczna 4,5). W przypadku kolejnych doświadczeń zmysłowych średnia była znacznie niższa: zmysł słuchu – 2,0, dotyku – 1,3, węchu – 0,7. Najmniejsze znaczenie dla respondentów miał zatem zmysł węchu. Jednak, mimo że badania pokazują znacznie mniejszą rolę pozostałych zmysłów, respondenci wskazywali na wiele różnych elementów przestrzeni percypowanych przez poszczególne zmysły.

I tak, w przypadku zmysłu wzroku najczęściej pojawiającą się odpowiedzią była panorama miasta z tarasu widokowego (w tym widok na powstający wówczas dworzec Łódź Fabryczna) (35,5%) (tab. 1). Aż 28% respondentów wskazała również na elementy związane z architekturą obiektu, detalami architektonicznymi wewnątrz i ich kolorystyką oraz poprzemysłowymi elementami konstrukcyjnymi. Ponadto wymieniano: secesyjną Halę Maszyn (15,5%), samą przestrzeń (12,2%), zabytkową suwnicę (11,2%), betonowe schody (10%) i chłodnię kominową (5,5%). Dostrzegano także secesyjne kafelki w Hali Maszyn, uznawane za cenny, znany i rozpoznawalny element przestrzeni (2,2%). Również pojedyncze odpowiedzi wskazywały na takie elementy wyposażenia przestrzeni, jak: waha-dło Foucaulta w chłodni kominowej czy planetarium.

⁸ W badaniu analizie poddano cztery spośród pięciu zmysłów: wzrok, słuch, węch i dotyk (celowo pominięto zaś zmysł smaku).

Tabela 1. Elementy przestrzeni kompleksu EC1 w Łodzi postrzegane przez respondentów zmysłem wzroku ($n = 90$)

Elementy przestrzeni postrzegane zmysłem wzroku	Procent odpowiedzi
Architektura, detale wnętrza, konstrukcja elementów	28,0
Chłodnia kominowa	5,5
Hala Maszyn	15,5
Secesyjne kafelki w Hali Maszyn	2,2
Widok z tarasu widokowego	35,5
Zabytkowa suwnica	11,2
Sama przestrzeń	12,2
Betonowe schody	10,0
Brak umiejętności nazwania doznań wzrokowych	10,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań sondażowych.

Wśród doznań słuchowych najczęściej pojawiały się: odgłosy wiatru w zwie-dzanych pomieszczeniach i na tarasie widokowym (17%), akustyka pomieszczeń (15,5%), głos przewodnika (11%) i cisza (3,3%) (tab. 2).

Tabela 2. Elementy przestrzeni kompleksu EC1 w Łodzi postrzegane przez respondentów zmysłem słuchu ($n = 90$)

Elementy przestrzeni postrzegane zmysłem słuchu	Procent odpowiedzi
Akustyka pomieszczeń	15,5
Cisza	3,3
Głos przewodnika	11,0
Wiatr	17,0
Brak umiejętności nazwania doznań słuchowych	50,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań sondażowych.

Pojedyncze osoby wskazały także na odgłosy miasta na tarasie widokowym, kroki na betonie oraz dźwięki wind, którymi uczestnicy przemieszczali się między kondygnacjami. W przypadku doznań zapachowych najczęściej pojawiający-mi się elementami były: zapach nowo wybudowanego obiektu („zapach nowo-ści”) (6,6%), zapach betonu (5,5%) oraz olejów i smarów przemysłowych (2,2%) (tab. 3). Uczestnicy zarejestrowali ponadto „zapach techniki”, starych murów, a nawet stęchlizny. Wśród najczęściej wymienianych bodźców dotykowych były: faktury ścian, podłóg oraz detali architektonicznych (13,3%), chłód balustrad na klatkach schodowych (6,6%) oraz secesyjne kafelki w Hali Maszyn (5,5%) i be-ton (4,4%) (tab. 4).

Istotne dla całokształtu płaszczyzny niematerialnej były także odczucia, emo-cje, jakie towarzyszyły respondentom podczas wizyty w kompleksie EC1 w Ło-

Tabela 3. Elementy przestrzeni kompleksu EC1 w Łodzi postrzegane przez respondentów zmysłem powonienia ($n = 90$)

Elementy przestrzeni postrzegane zmysłem powonienia	Procent odpowiedzi
Beton	5,5
Zapach nowej przestrzeni	6,6
Oleje, smary przemysłowe	2,2
Brak umiejętności nazwania doznań węchowych	75,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań sondażowych.

Tabela 4. Elementy przestrzeni kompleksu EC1 w Łodzi postrzegane przez respondentów zmysłem dotyku ($n = 90$)

Elementy przestrzeni postrzegane zmysłem dotyku	Procent odpowiedzi
Beton	4,4
Faktura ścian i podłóg	13,3
Secesyjne kafelki w Hali Maszyn	5,5
Chłód balustrad	6,6
Brak umiejętności nazwania doznań dotykowych	66,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań sondażowych.

dzi (tab. 5). Jedynie 8,8% ankietowanych przyznało, że nie odczuwa żadnych emocji. Spośród osób udzielających odpowiedzi na pytanie otwarte najczęściej przyznało, że odczuwa dumę z powstałego obiektu (14,4%), a także ciekawość (11%) i podziw dla przedsięwzięcia (11%). Nostalgię i sentyment odczuwało 10%, natomiast ekscytację i fascynację – 7,7% badanych. Wśród odpowiedzi pojawiły się także emocje negatywne: odizolowanie, wyobcowanie w przestrzeni, pustka i smutek (w sumie 3%). Z powyższej analizy można zatem wnioskować, że badana przestrzeń wywołuje różnorodne stany emocjonalne.

Całości subiektywnego obrazu przestrzeni dopełniają wartości, jakie respondenci odczytywali podczas wizyty w kompleksie EC1. W tym przypadku uczestników sondażu poproszono o określenie w skali od 0 do 5 natężenia siedmiu wybranych wartości, jakie mogą być odczytywane w przestrzeni (0 – natężenie najmniejsze, 5 – bardzo duże). W celu umożliwienia porównań dla poszczególnych wartości wyliczono średnią arytmetyczną. Najwyżej ocenionymi wartościami były: unikatowość (4,3), dawność (4,1) i reprezentatywność (3,8) (tab. 6), co potwierdza, że kompleks EC1 w Łodzi należy do obiektów silnie „zakotwiczonych”, nawiązujących do dziedzictwa przemysłowego miasta. Jest on zdaniem respondentów przestrzenią unikatową na skalę Polski, nawiązuje swoją formą i nową funkcją do historii przemysłowej, co czyni go przestrzenią reprezentatywną dla miasta.

Tabela 5. Odczucia i emocje odczuwane przez respondentów w przestrzeni kompleksu EC1 w Łodzi ($n = 90$)

Odczucia, emocje odczuwane w przestrzeni	Procent odpowiedzi
Sentyment, nostalgia	10,0
Zachwyty	6,6
Odizolowanie, wyobcowanie, smutek, pustka	3,0
Unikalność, monumentalność, wielkość	5,5
Ekscytacja, fascynacja	7,7
Radość	5,5
Podziw	11,0
Duma	14,4
Ciekawość	11,0
Brak odczuć, emocji	8,8

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań sondażowych.

Tabela 6. Wartości odczytywane przez respondentów w przestrzeni kompleksu EC1 w Łodzi ($n = 90$)

Wartości odczytywane w przestrzeni	Średnia arytmetyczna
Duch miejsca (<i>genius loci</i>)	3,5
Swojskość	2,3
Tożsamość	3,1
Piękno	3,6
Unikatowość	4,3
Reprezentatywność	3,8
Autentyczność	3,5
Dawność	4,1

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań sondażowych.

Nieco niżej respondenci ocenili w przestrzeni EC1 swojskość (2,3), rozumianą jako wartość emocjonalna oznaczająca więź przynależności do miejsca. *Genius loci*, duch miejsca, stanowiący o jego unikatowej atmosferze, został oceniony średnio na 3,5, natomiast tożsamość – na 3,1. Niezbyt wysokie oceny tych wartości można łączyć z faktem, iż obiekt nie jest jeszcze ukończony, przestrzenie są puste i niezagospodarowane, co respondenci wielokrotnie podkreślali.

Podsumowanie

Jak wykazały badania sondażowe, nowa przestrzeń miejska, jaką stanowi kompleks EC1 w Łodzi, jest przestrzenią identyfikowalną, odzwierciedlającą prze-

mysłowy charakter miasta. Podlegając stopniowo procesom rewitalizacji, staje się wizytówką Łodzi, służy poprawie jej wizerunku. Tym samym jawi się jako nowa przestrzeń rekreacyjna Łodzi (w tym turystyczna), realizująca głównie funkcje kulturalno-rozrywkowe i edukacyjne. Oprócz swego podstawowego wymiaru technicznego (architektonicznego, urbanistycznego) posiada także trudno mierzalny wymiar duchowy, oddziałujący na zmysły odwiedzających. Mimo dominującej roli zmysłu wzroku w badaniach ukazano różnorodność doznań pod wpływem bodźców dźwiękowych, węchowych czy dotykowych, które potęgują wrażenia w zwiedzanej przestrzeni. Wśród licznych elementów przestrzeni oddziałujących na respondentów wiele związanych było z postindustrialnym charakterem obiektu (m.in. oleje i smary przemysłowe, beton, faktury ścian i podłóg, elementy konstrukcyjne). Przestrzeń miejska kompleksu EC1 w Łodzi jest zatem odczuwana wielosensorycznie, co podkreśla jej niematerialny charakter. Dzięki takim doznaniom pojawia się mentalna łączność z otoczeniem, symboliczny dialog człowieka z przestrzenią. Istotną wartością tej przestrzeni jest jej wymiar symboliczny, który cechuje obszary historyczne Łodzi i wzmacnia siłę ich oddziaływania na użytkowników, dzięki czemu zyskują oni wrażenie ciągłości historii przestrzeni miejskiej. Takie wartości, jak dumą z nowo powstałego obiektu, podziw dla przedsięwzięcia, nostalgia, sentyment i ekscytacja, na które wskazywali respondenci, podkreślają świadomą kompozycję przestrzeni, z którą użytkownicy łatwo się identyfikują poprzez ślady przeszłości.

Podsumowując, kompleks EC1 w Łodzi jest przykładem nowej, dobrze „zakotwiczonej” przestrzeni rekreacyjnej miasta, gdzie funkcje powstałe w wyniku rewitalizacji obszarów przemysłowych wnoszą w jego strukturę nową jakość, nie negując jednak jego dawnego charakteru i czyniąc go tym samym przestrzenią wartościową. Omawiany obszar stanowi materialne dziedzictwo historii przemysłowej Łodzi oraz dokumentację dziejów miasta, będąc zarazem jego istotnym walorem. Odniesienie do dziedzictwa kulturowego i połączenie go z nowymi elementami przestrzeni prowadzi do zachowania tożsamości miejsca.

Literatura

- Agapito D., Mendes J., Valle P., 2013, Exploring the conceptualization of the sensory dimension of tourist experiences, *Journal of Destination Marketing & Management*, 2: 62-73.
- Bierwiazonek K., 2016, *Spoleczne znaczenie miejskich przestrzeni publicznych*, Katowice: Wyd. UŚ.
- Bończak B., 2013, Aktywne formy turystyki – problemy terminologiczne, w: *Nowe – stare formy turystyki w przestrzeni. Warsztaty z geografii turystyki*, red. R. Wiluś, J. Wojciechowska, Łódź: Wyd. UŁ.

- <https://ec1lodz.pl> [dostęp: 15.06.2017].
- <https://planetariumec1.pl> [dostęp: 15.06.2017].
- Kaczmarek S., 2001, *Rewitalizacja obszarów przemysłowych. Nowy wymiar w rozwoju miast*, Łódź: Wyd. UŁ.
- Kazimierczak J., 2012, Wpływ rewitalizacji terenów przemysłowych na kształtowanie nowej miejskiej przestrzeni turystycznej. Przykład Manchesteru i Lyonu, *Turyzm*, 22(1): 11-21
- Kowalczyk A., 2008, Preferencje dźwięków w krajobrazie. Dźwięk w krajobrazie jako przedmiot badań interdyscyplinarnych, *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego*, t. XI: 36-43.
- Majchrzyk J., 2010, Odkrywcy Ziemi Obiecanej – wartościowanie przestrzeni Łodzi przez mieszkańców osiedla akademickiego Uniwersytetu Łódzkiego, w: *Wartościowanie współczesnej przestrzeni miejskiej*, red. M. Madurowicz, Warszawa: Wyd. UW.
- Stefański K., 2001, *Jak zbudowano przemysłową Łódź. Architektura i urbanistyka miasta w latach 1821-1914*, Łódź: Regionalny Ośrodek Studiów i Ochrony Środowiska Kulturowego w Łodzi.
- Toczek-Werner S., 2007, Znaczenie terminów rekreacja i turystyka, w: *Podstawy rekreacji i turystyki*, red. S. Toczek-Werner, Wrocław: Wyd. AWF we Wrocławiu.
- Wantuch-Matla D., 2016, *Przestrzeń publiczna 2.0*, Łódź: Księży Młyn Dom Wydawniczy.
- Winiarski R., 2011, Wprowadzenie do zagadnień rekreacji i czasu wolnego, w: R. Winiarski (red.), *Rekreacja i czas wolny: studia humanistyczne*, Warszawa: ŁOŚ GRAF.
- Włodarczyk B., 2009, *Przestrzeń turystyczna. Istota, koncepcje, determinanty rozwoju*, Łódź: Wyd. UŁ.
- Wolaniuk A., Drozdowska M., *Przestrzeń publiczna. Przykład centrum Łodzi*, w: *Człowiek w przestrzeni publicznej miasta*, red. I. Jadżewska, Łódź: Wyd. UŁ.

New Urban Recreational Spaces in Postindustrial Areas and their Perception. The Case Study of EC1 Complex in Łódź

Abstract. The EC1 complex in Lodz (former power plant) is a new, rapidly changing urban space, which is strongly affected by its postindustrial heritage. This modern space is beginning to serve important cultural and educational functions, for inhabitants and tourists alike. It is gradually becoming an attractive recreational space and a tourist destination. The article describes issues connected with the process of creating new urban recreational spaces in redeveloped postindustrial areas. Moreover, it presents results of a diagnostic opinion poll designed to examine how the EC1 postindustrial complex in Łódź is perceived by visitors, taking into account their sensory perceptions, emotions and values. The study has shown that despite the dominant role of visual information, visitors are also affected by auditory, olfactory and tactile cues and appreciate attempts to retain the cultural heritage of new urban recreational spaces.

Keywords: urban recreational space, revitalisation, EC1 postindustrial complex in Łódź, multi-sensory experiences, sensory perception, sensations, emotions, values